

Маринів В.І.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу, директор,
Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ, ПРИЙНЯТИХ У ЗАОЧНОМУ (СПЕЦІАЛЬНОМУ) КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Важливою новачкою кримінального процесу є спеціальне кримінальне провадження, що здійснюється у заочній формі, оскільки реалізується за відсутності підозрюваного обвинуваченого. У зв'язку із цим виникає ряд проблем стосовно апеляційного оскарження судових рішень, прийнятих у такому провадженні, що зумовлює актуальність обраної теми.

У міжнародній практиці заочне кримінальне провадження розглядається як швидке спрощення звичайних судових процедур. Так, відповідно до п. 3-б Розділу III Рекомендації Комітет міністрів Ради Європи № R (87) 18 державам-членам «Про спрощення кримінального судочинства» від 17 вересня 1987 р. держави-члени повинні розглянути питання про надання своїм судам можливості, принаймні у разі нетяжких злочинів і з урахуванням можливої міри покарання, слухати справи і виносити про них ухвали за відсутності обвинуваченого, за умови що він належним чином інформований про дату слухання і про своє право мати адвоката або іншу особу, що представляє його інтереси (Про спрощення кримінального правосуддя [Електронний ресурс]: Рекомендація R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам, прийнята 17 вересня 1987 р на 410-м засіданні заступників міністрів – Режим доступу: http://www.echr-base.lu/tcc87_18.jsp). Отже, необхідність спеціального (заочного) кримінального провадження зумовлена потребою процесуальної економії, яка розглядається дослідниками як швидке та повне досягнення мети кримінального судочинства, не пов'язаному з надмірними (необґрунтованими) матеріальними витратами і підкріпленому системою необхідних процесуальних гарантій (Поляков М. П. Принцип процессуальной экономии в уголовном судопроизводстве: Монография / М. П. Поляков, А. Ю. Смолнин. – Н. Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2011. – с. 61).

До числа таких процесуальних гарантій належить право на оскарження судових рішень, яке є однією із найважливіших гарантій захисту особою своїх прав і свобод від їх порушення як із боку органів, що здійснюють кримінальне провадження, так і з боку інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Свобода оскарження будь-яких дій (бездіяльності) зазначених органів і посадових осіб, з одного боку, дозволяє учасникам кримінального провадження повною мірою реалізувати свої процесуальні права й забезпечити захист власних інтересів, а з другого – сприяє виявленню і усуневленню порушень і помилок, допущених при здійсненні кримінального провадження (Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с. – с. 76). Особливо актуальними ці положення стають для спеціального провадження, безпосередньої участі у якому підозрюваний, обвинувачений не бере.

Розглядаючи коло процесуальних рішень, прийнятих під час заочного кримінального провадження, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, необхідно звернути увагу на те, що законодавець обмежує коло ухвал, які постановляються під час такого провадження та можуть бути оскаржені. Насамперед, це стосується ухвали слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування (ч. 3 ст. 297-4 КПК України). Виходячи із змісту ст. 309 КПК України, такі ухвали оскарженню не підлягають, оскільки дана стаття передбачає лише можливість оскарження ухвали про відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування (п. 12 ч. 1 ст. 309 КПК України). Такий підхід можна вважати однобічним, оскільки він обмежує право на захист особи, щодо якої здійснюється заочне кримінальне провадження, а також засаду рівності сторін, оскільки

сторона обвинувачення (в особі прокурора, який подав клопотання про здійснення спеціального судового провадження) може добиватися перетяду рішення про відмову у його задоволенні.

Глава 31 «Провадження в суді апеляційної інстанції» КПК України не передбачає будь-яких особливостей стосовно суб'єктів, строків та порядку апеляційного оскарження судових рішень, прийнятих у спеціальному кримінальному провадженні, з чого можна зробити висновок, що вони підлягають оскарженню у загальному порядку. Такий підхід законодавець навряд чи можна вважати правильним, оскільки він не враховує специфіки заочного кримінального провадження.

У зв'язку із цим заслуговує на увагу норма ч. 3 ст. 400 КПК України, згідно з якою, якщо апеляційну скаргу подано обвинуваченим, щодо якого судом ухвалено вирок за результатами спеціального судового провадження, суд поновлює строк за умови надання обвинуваченим підтвердження наявності поважних причин, передбачених ст. 138 КПК України, та надсилає апеляційну скаргу разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції з дотриманням правил, передбачених ст. 399 КПК України. Дане положення покликане визначити особливості апеляційного оскарження судових рішень, прийнятих у спеціальному кримінальному провадженні, проте вона викликає низку питань: (1) який зміст вкладає законодавець у цю норму; (2) чи поширюється її дія на випадки подання апеляційної скарги захисником чи законним представником обвинуваченого; (3) які наслідки тягне за собою подання такої скарги.

Очевидно, що з огляду на специфіку заочного провадження, яка полягає у фактичній відсутності підозрюваного, обвинуваченого у країні, право на подання апеляційної скарги він реалізує переважно через свого захисника, участь якого у спеціальному судовому провадженні є обов'язковою. Цьому сприяє також те, що у разі здійснення спеціального судового провадження процесуальні документи, що підлягають врученню обвинуваченому, надсилаються захиснику. У зв'язку із цим можна вважати, що порядок подання апеляційної скарги на судові рішення, прийняті у спеціальному кримінальному провадженні, захисником є загальним, тоді як подання такої скарги особисто обвинуваченим має створювати спеціальні правові наслідки, на які і розраховане положення ч. 3 ст. 400 КПК України. Таким чином, зазначені положення необхідно розглядати як спеціальну норму, що регламентує випадки повернення обвинуваченого, стосовно якого здійснювалося спеціальне судове провадження, на територію держави та добровільне з'явлення перед судом, яка не застосовується до апеляційних скарг, поданих захисником або законним представником такого обвинуваченого.

Необхідно звернути увагу на те, що наведені у ч. 3 ст. 400 КПК України положення не визначають безпосереднього процесуального наслідку від вчинення обвинуваченим передбачених ними дій. Разом з тим, вказівка на «поновлення строків» та «надіслання апеляційної скарги разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції» дозволяє розглядати її як таку, що застосовується щодо випадків пропуску строків апеляційного оскарження таким обвинуваченим.

На наш погляд, значення цієї норми могло б розумітися за аналогією із цивільним процесом як заяви про перегляд судового рішення, мотивом якої виступає лише те, що рішення винесене заочно, коли особа намагається самостійно поставити перед судом і навести свої аргументи (Навроцька Ю. В. Процедурні особливості реалізації права пільгового оскарження заочного рішення / Ю. В. Навроцька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична. Вип. 2. – 2007. – с. 113). Тож і у кримінальному провадженні особі, стосовно якої здійснювалося заочне судове провадження, повинна надаватися можливість проведення такого провадження з початку вже за її участі, якщо така участь може бути забезпечена.

Зазначену позицію підтримують і вчені у галузі кримінального процесу, зокрема Г. В. Матвієвська пропонує зміни до КПК України, згідно з якими у випадку незгоди з винесеним вирокіом сторони можуть оскаржити його в апеляційному порядку, у випадку скасування вироку заочний вирок втрачає юридичну чинність і розгляд справи здійснюється заново новим складом суду у звичайному порядку (Матвієвська Г. В. Заочне

провадження у кримінальному судочинстві України автореф. дис. ... канд. юрид. наук» 12.00.09 – Кримінальний процес та криміналістика: судова експертиза; оперативна розшукова діяльність / Г. В. Матвієвська, наук. кер. В. М. Трофименко; офіц. опон. Ю. П. Алєнін, І. І. Слівич; НУ ЮАУ. – Х.: [6 в.], 2013. – с. 15).

Такий порядок відповідає положенням ч. 4 ст. 323 КПК України, згідно з якою якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати, подальший судовий розгляд розпочинається спочатку згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України. Разом з тим, зазначена норма стосується лише стадії судового розгляду, забезпечення її дії під час перегляду судових рішень можливе лише шляхом направлення справи на повторний судовий розгляд до суду першої інстанції у кожному випадку оскарження судового рішення, прийнятого за результатами заочного судового провадження, коли обвинувачений особисто подав апеляційну скаргу і його участь у такому розгляді може бути забезпечена. Однак КПК України такої можливості не передбачає, що можна вважати прогалиною правового регулювання.

Натомість застосуванню правил про направлення справи на повторний судовий розгляд до суду першої інстанції перешкоджає норма п. 3 ч. 1 ст. 412 КПК України, яка виключає здійснення судового провадження за відсутності обвинуваченого у випадках спеціального провадження з кола обставин, які вважаються істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону. Тож у кожному випадку прийняття рішення про скасування вироку суду, ухваленого у спеціальному кримінальному провадженні та направлення справи на повторний судовий розгляд до суду першої інстанції, суд повинен додатково обґрунтувати наявність істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, які стали підставою для цього.

В підсумку необхідно констатувати, що положення КПК України недостатньою мірою гарантують забезпечення права особи на оскарження судових рішень, прийнятих під час або за результатами спеціального провадження. Для виправлення такої ситуації необхідно передбачити спеціальний порядок оскарження таких рішень, а також правила щодо обов'язковості скасування вироку або ухвали і призначення нового розгляду у суді першої інстанції в кожному випадку оскарження такого рішення обвинуваченим, участь якого у судовому засіданні може бути забезпечена.

Макаренко А.С.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права,
Національний університет «Одеська юридична академія»

СУДДІВСЬКИЙ РОЗСУД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Суддівський розсуд – це об'єктивна реальність, яку визнає юридична доктрина і практика, визначення цього поняття в законодавстві не існує. Більше того, видається цікавим той факт, що слово «розсуд» у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) не вживається. Втім, воно зустрічається двічі і лише у двох статтях Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) 2012 року. Це ч. 1 ст. 354 (особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого) і ч. 2 ст. 364 (судові дебати). Причому у першому випадку йдеться про судовий розсуд, а в останньому – розсуд прокурорів. У наш час зацікавленість проблемою суддівського розсуду зростає. Це пов'язано з системою кризою у регулюванні суспільних відносин, необхідністю упорядкування процесів криміналізації і пеналізації суспільства, належним здійсненням процедури застосування норм кримінального права. Дійсно, категорія суддівського розсуду є багатоаспектною, неоднозначною, складною. При цьому, в існуючих наукових дослідженнях виділяються процесуальна та матеріальна складові цього феномену. Так, якщо вести мову про процесуальну складову зазначеної проблематики, то наукові пошуки вчених зводяться до дослідження проблеми